

**Kadın Şairlerden el-Ḥansā' bint 'Amr ve Hind bint 'Utbe Arasında
'Ukāz Panayırında Yaşanan Mersiye Rekabeti ve Bu Rekabetin Arka
Planı**

Ahmet Gür

Dr. Öğr. Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,

Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı

Lecturer, Kilis 7 Aralık University Faculty of Theology,

Department of Arabic Language and Rhetoric

Kilis / Turkey

ahmet.gur@kilis.edu.tr

orcid.org/ 0000-0003-4273-4742

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Geliş Tarihi / Received: 3 Ocak / January 2025

Kabul Tarihi / Accepted: 11 Şubat / February 2025

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / June 2025

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Haziran / June

Sayı / Issue: 25 **Sayfa /Page:** 11-41

Atıf / Cite as: Gür, Ahmet. "Kadın Şairlerden el-Ḥansā' bint 'Amr ve Hind bint 'Utbe Arasında 'Ukāz Panayırında Yaşanan Mersiye Rekabeti ve Bu Rekabetin Arka Planı [The Rivalry Between the Women Poets al-Ḥansā' bint 'Amr and Hind bint 'Utbe in the 'Ukāz Fair and the Background]". *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 25 (June 2025): 11-41.

<https://doi.org/10.18498/amailad.1612572>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

The Rivalry Between the Women Poets al-Ḥansā' bint 'Amr and Hind bint 'Utbe in the 'Ukāz Fair and the Background

Abstract

al-Khansā' bint 'Amr and Hind bint 'Utba, prominent female poets of Arabic literature, are notable for their elegiac competition at the 'Ukāz Fair. al-Khansā' is renowned for her elegies commemorating the deaths of her brothers Mu'āwiye and Şahr, making significant contributions to the tradition of women's elegies in Arabic poetry. Similarly, Hind bint 'Utba gained recognition for her elegies lamenting the loss of her father, uncle, and brother at the Battle of Badr. Both poets expressed their grief and loss through their poetry, revealing how concepts of mourning, sorrow, and revenge were reflected in the poetry of Arab society. The 'Ukāz Fair was not merely a commercial event but also provided a platform for Arab poets to showcase their literary talents. al-Khansā' attended the fair annually, expressing the sorrow she suffered due to the death of her brothers through her elegies. Upon hearing her statement, "I am the most afflicted of the Arabs," Hind, believing her own pain to be greater, sought to compete with al-Khansā' in this regard. This rivalry between them transcended the mere expression of their individual sorrows before the people attending the fair, evolving into an event that revealed the literary and social dimensions of the elegiac tradition in Arab society. This article evaluates the literary competition between al-Khansā' and Hind by examining the thematic and literary structure of their elegies. The place of the elegiac tradition in Arabic literature is discussed through the poetry of these two female poets, emphasizing how family, tribal, and social ties are represented in these poems. Additionally, the impact of this competition on the status of women poets in Arab society and their roles in Arabic literature, particularly in elegies, is investigated. al-Khansā''s elegies deeply reflect the individual and societal dimensions of grief and loss, while Hind's poems encompass a sense of revenge alongside mourning. In the elegies of both poets, it is evident that mourning is not merely the poetic expression of personal sorrow but also a process of forming a tribal and social identity. al-Khansā' immortalizes her lost brothers by portraying them as heroes, highlighting their virtues and courage; Hind, on the other hand, emphasizes the feeling of revenge for her losses. These different approaches played a significant role in shaping the literary identities of the two poets. Furthermore, the poetry of these two poets provides important clues for understanding the social structure of the period, the place of women in the

literary field, and the function of elegy literature in Arab society. The ability of women to express their emotions and thoughts through poetry granted them a social status and enabled them to exist powerfully in the literary world. The poems of al-Khansā' and Hind also demonstrate the tradition of mourning and lamentation in Arab society. Both poets transformed their losses into a social issue rather than treating them as individual grief. This study examines the evolution of the elegy genre in Arabic literature and the influence of women poets in this genre, comparing the styles and themes in the poems of al-Khansā' and Hind. It also focuses on how this competition shaped the place and influence of women in the literary field in Arab society. How women strengthened their social status through literary competition and what meaning the literature of mourning held in Arab culture are discussed in detail. In this context, the poems of the two poets reveal not only individual losses but also the process of building social memory and a shared identity. In conclusion, the rivalry between al-Khansā' and Hind at the 'Ukāz Fair is not merely a comparison of personal grief but also reveals how women poets in Arabic literature played a role in the context of mourning and identity construction. This article analyzes the freedom of expression of women in Arab poetry, the social functions of elegy poetry, and the importance of literary competition in the formation of women's literary identity. How women positioned themselves in society through poetry, the effects of this competition on their literary careers, and how the literature of mourning reflected cultural values are among the main topics of this article.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, al-Khansā' bint 'Amr, Hind bint 'Utbah, Female Poet, Elegy, 'Ukāz Fair

Kadın Şairlerden el-Ḥansā' bint 'Amr ve Hind bint 'Utbe Arasında 'Ukāz Panayırında Yaşanan Mersiye Rekabeti ve Bu Rekabetin Arka Planı Öz

el-Ḥansā' bint 'Amr ve Hind bint 'Utbe, Arap edebiyatının en önemli kadın şairlerinden olup, 'Ukāz panayırında yaşadıkları mersiye rekabetiyle dikkat çekmişlerdir. el-Ḥansā', ağabeyleri Mu'āviye ve Şahr'ın ölümü üzerine söylediği mersiyeyle tanınmış ve Arap edebiyatında kadın şairlerin mersiye geleneğine önemli katkılar sağlamıştır. Benzer şekilde, Hind bint 'Utbe de Bedir Savaşı'nda kaybettiği babası, amcası ve kardeşi için söylediği mersiyeyle adından söz ettirmiştir. Her iki kadın şair de acılarını ve kayıplarını şiirleri aracılığıyla ifade ederken, Arap toplumundaki yas, keder ve intikam kavramlarının şiire yansıma

biçimlerini de ortaya koymuşlardır. 'Ukāz panayırı, sadece ticari bir etkinlik olmamış, aynı zamanda Arap şairlerine edebi yeteneklerini sergiledikleri bir ortam sağlamıştır. el-Ḥansā', her yıl panayıra gelerek ağabeylerinin ölümü nedeniyle yaşadığı musibeti mersiyeleleriyle dile getirmiştir. Onun "Ben, Arapların en çok musibete uğrayanıyım." sözünü duyan Hind, kendi acısının daha büyük olduğuna inanarak el-Ḥansā' ile bu konuda rekabet etmek istemiştir. Aralarında yaşanan bu rekabet, onların sadece bireysel olarak acılarını panayıra gelen insanların karşısında ifade etmekten çıkmış, Arap toplumunda mersiye geleneğinin edebi ve sosyal boyutlarını ortaya koyan bir olay haline gelmiştir. Bu makale, el-Ḥansā' ve Hind arasındaki edebi rekabeti, mersiyelelerinin tematik ve edebi yapısını inceleyerek değerlendirmektedir. Mersiye geleneğinin Arap edebiyatındaki yeri, bu iki kadın şairin şiirleri üzerinden ele alınarak aile, kabile ve toplumsal bağların bu şiirlerde nasıl temsil edildiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, bu rekabetin Arap toplumunda kadın şairlerin konumu ve mersiye özelinde Arap edebiyatındaki rolleri üzerindeki etkileri de tetkik edilmektedir. el-Ḥansā''ın mersiyeleleri, yasın ve kaybın bireysel ve toplumsal boyutlarını derinlemesine yansıtırken, Hind'in şiirleri ise yas ile birlikte intikam duygusunu barındırmaktadır. Her iki şairin mersiyelelerinde, yas tutmanın sadece kişisel bir acının şiirle ifadesi değil, aynı zamanda kabilevi ve toplumsal bir kimlik oluşturma süreci olduğu görülmektedir. el-Ḥansā', kaybettiği ağabeylerini kahramanlaştırırken, onların erdemlerini ve cesaretlerini; Hind ise kayıpları için intikam duygusunu ön plana çıkarmaktadır. Bu farklı yaklaşımlar, iki şairin edebi kimliklerini belirlemede önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, bu iki şairin şiirleri, dönemin toplumsal yapısını, kadınların edebi alandaki yerini ve mersiye edebiyatının Arap toplumundaki işlevini anlamak açısından da önemli ipuçları vermektedir. Kadınların şiir aracılığıyla duygu ve düşüncelerini ifade edebilmesi, onlara toplumsal bir statü kazandırmış ve edebi dünyada güçlü bir şekilde var olmalarını sağlamıştır. el-Ḥansā' ve Hind'in şiirleri, aynı zamanda Arap toplumundaki yas ve ağıt geleneğini de göstermektedir. Her iki şair, kayıplarını bireysel bir keder olarak ele almak yerine, toplumsal bir meseleye dönüştürmüştür. Bu çalışma, Arap edebiyatındaki mersiye türünün evrimini ve kadın şairlerin bu türdeki etkisini inceleyerek, el-Ḥansā' ve Hind'in şiirlerindeki üslup ve temaları karşılaştırmaktadır. Ayrıca, bu rekabetin Arap toplumundaki kadınların edebi alandaki yeri ve etkisini nasıl şekillendirdiği üzerinde durulmaktadır. Kadınların edebi rekabet aracılığıyla sosyal statülerini nasıl güçlendirdiği ve yas tutma edebiyatının Arap kültüründe nasıl bir anlam taşıdığı detaylı şekilde ele

alınmaktadır. Bu bağlamda, iki şairin şiirleri yalnızca bireysel kayıpları değil, aynı zamanda toplumsal hafızayı ve birlikte yaşama kimliği inşa etme sürecini de gözler önüne sermektedir. Sonuç olarak, el-Ḥansā' ve Hind'in 'Ukāz panayırındaki rekabeti, sadece kişisel bir acı karşılaştırması değil, aynı zamanda Arap edebiyatındaki kadın şairlerin yas ve kimlik inşası bağlamında nasıl bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu makale, Arap şiirinde kadınların ifade özgürlüğünü, mersiye şiirinin toplumsal işlevlerini ve edebi rekabetin kadınların edebi kimlik oluşturmadaki önemini analiz etmektedir. Makalenin temel inceleme konuları arasında kadın şairlerin şiir yoluyla toplum içinde nasıl konumlandıkları, bu rekabetin onların edebi kariyerleri üzerindeki etkileri ve yas edebiyatının kültürel değerleri nasıl yansıttığı yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, el-Ḥansā' bint 'Amr, Hind bint 'Utbe, Kadın Şair, Mersiye, Ukāz Panayırı

Giriş

Arap edebiyatında mersiye türü hem Cahiliye hem de İslami dönemde önemli bir yere sahiptir. Sevdiklerinin kaybına yas tutmak ve onların anılarını yaşatmak için söylenen bu şiirler, Arap kültüründe ölüm ve yas olgusunun önemli bir parçasını oluşturmaktadır. İbn Reşîk el-Kayrevânî'nin (öl. 456/1064) kanaatine göre ölümlere yapılan methiye olarak da tanımlanan mersiyeler,¹ sadece acıyı ve kederi ifade etmenin ötesinde, ölen kişinin erdemlerini ve başarılarını da yüceltmek için kullanılmaktadır. Bu şiirler, Arap toplumunun değerlerini ve inançlarını yansıtmaları bakımından da önemli bir yere sahiptir.²

Arap kadın şairlerin mersiyeleri, acının ve kederin en yoğun şekilde hissedildiği şiirler arasında kendini göstermektedir. Özellikle baba veya ağabeylerinin savaş, baskın, yağmalama vb. durumlarda öldürülmesi üzerine söylenen mersiyeler, kadın şairlerin yaşadığı travmatik deneyimi de açıkça görünür kılmaktadır.³ Bu şiirler, Arap toplumunda aile ve kabile bağlarının ne kadar kuvvetli olduğunu da

¹ Ebu 'Ali el-Hasan el-Kayrevânî İbn Reşîk, *el-'Umde fi Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih ve Nakdih*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd (Kahire: Matba'atu's-Sa'âde, 1907), 2/109.

² Şevkî Dayf, *er-Risâ'* (Kahire: Dâru'l Maârif, 1979), 12.

³ Şevkî Dayf, *er-Risâ'*, 13-14.

ortaya koymaktadır. Zira baba ve ağabeyler hem aile üyelerinin hem de kabilenin onurunu ve saygınlığını korumak için savaşı kimselerdir. Bu nedenle, el-Ḥansā' ve Hind tarafından akrabalarının öldürülmesi neticesinde söylenen mersiyeler, sadece kişisel bir acıyı değil, aynı zamanda kabile özelinde toplumsal bir acıyı da ifade etmektedir. Sevilen kimselerin öldürülmeleri veya ölmeleri neticesinde kalbi, ruhu ve tüm benliği kaplayan acı ve ıstırapın feryat ve figanlarla yansıtılması, erkeklerden ziyade kadınlarca daha etkili bir şekilde ifade edilebildiği için Arap edebiyatında el-Ḥansā' bint 'Amr ve Hind bint 'Utbe gibi kadın şairler mersiye alanında ün kazanmışlardır.⁴

el-Ḥansā' bint 'Amr'ın mersiyeleri, hüznün ve sadakat temalarının en etkili şekilde işlendiği şiir örneklerindendir. el-Ḥansā', kaybettiği kardeşlerine duyduğu derin sevgiyi ve onların yokluğunda yaşadığı tarifsiz acıyı mersiyelerinde güçlü bir şekilde ifade etmeyi başarmıştır.⁵ Zira el-Ḥansā', iki ağabeyinin trajik ölümüyle büyük bir acı yaşamıştır. Bu olaylar onu derinden sarsmış ve dinleyicilerin duygularını harekete geçiren mersiye şiirleri söylemesinde oldukça etkili olmuştur. Mersiyelerinde hem ağabeylerinin kahramanlıklarını ve erdemlerini yücelterek onların ölümünden dolayı duyduğu üzüntü ve acıyı dile getirmiş hem de bu türde sıkça karşılaşıldığı şekilde ölenlerin hatıralarını yâd etmiştir.⁶

Hind bint 'Utbe'nin de babası, amcası ve kardeşi Bedir Savaşı'nda öldürülmüşlerdir. Bu olaylar karşısında o da büyük bir acı yaşamış ve öldürülen akrabaları için intikam peşinde koşmuştur. Hind de tıpkı el-Ḥansā' gibi öldürülen yakınları için mersiye söylemeye başlamıştır. Her iki kadın şairin 'Ukāz panayırı gibi kalabalık bir alanda yaşadıkları acıları doğaçlama olarak söyledikleri mersiye üzerinden sergileme ve birbirleriyle rekabet etme şekli, o dönemdeki Arap toplumunun yas ve keder anlayışına ve bu duyguları ifade etme yöntemlerine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Zira 'Ukāz panayırında insanların önünde şiir

⁴ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî* (Kahire: Dâru'l Maârif, 1960), 207; Yakup Göçemen, *'Antere b. Şeddâd ve Şiiri* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2023), 106.

⁵ Nilüfer Topal, *Sahabe şair el-Hansâ ve Divanı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021), 43.

⁶ Yakup Göçemen, "Câhiliyeden Endülüs'ün Yıkılışına Kadar Arap Edebiyatında Şehir Mersiyeleri", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Ocak 2020), 284.

okumanın getirdiği ün ve saygınlık arayışı da bu olayın temel hareket noktalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu makalede, el-Ḥansā' bint 'Amr ve Hind bint 'Utbe arasındaki mersiye rekabeti ve bu rekabetin arka planı tetkik edilecektir. Çalışmanın amacı, iki kadın şairin yaşadıkları acılar ile bu acıları ifade etme biçimlerini ve birbirleriyle 'Ukāz gibi yoğun bir katılımın olduğu bir panayırda nasıl rekabet ettiklerini ortaya koymaktır. Makale, üç ana bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde el-Ḥansā' ve Hind'in yakın akrabalarını nasıl kaybettikleri ele alınacaktır. İkinci bölümde ise, onların kaybettikleri akrabaları için söyledikleri mersiyelelere örnekler verilecektir. Son olarak üçüncü bölümde her iki kadın şairin 'Ukāz panayırında karşılaşmaları ve bu karşılaşma esnasında birbirleriyle nasıl mersiye rekabetine giriştikleri incelenecektir.

1. Rekabetin Arka Planı

Arap edebiyatında mersiye, yalnızca kayıp karşısında duyulan acının dile getirilmesi değil, aynı zamanda şairin edebi yetkinliğinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, el-Ḥansā' ile Hind bint 'Utbe arasındaki rekabeti yalnızca “hangi tarafın daha büyük bir kayıp yaşadığı” şeklinde değerlendirmek eksik bir okuma olacaktır. Asıl mesele, bu iki kadın şairin kayıplarını nasıl ifade ettikleri ve hangi edebi araçları kullandıklarıdır.

Asıl adı Tumādir bint 'Amr b. eş-Şerīd olan el-Ḥansā',⁷ yaşamı boyunca birçok talihsizlikle karşılaşmış, bu zorlukları şiirlerinde işlemiş ve Arap edebiyat tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Onun mersiyeleleri, Arap edebiyatında ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. el-Ḥansā''nın ilk evliliği mutsuzlukla sonuçlanmış, ikinci evliliğinde ise eşi vefat etmiştir. Bu üzücü olaylar karşısında el-Ḥansā', teselliyi öz kardeşi Mu'āviye ve baba bir kardeşi Şahr'ın yanında bulmuştur. İki kardeşi de el-Ḥansā' için onun zor zamanlarında önemli birer destek kaynağı olmuştur. Ancak talihsizlik el-Ḥansā''nın peşini bırakmamış ve Mu'āviye ile Şahr da trajik bir şekilde öldürülmüştür.⁸ Bu olaylar, el-Ḥansā''yı derinden sarsmış ve onu büyük bir üzüntüye sevk etmiştir. Bu üzüntü ve keder, el-Ḥansā''nın

⁷ İbn Sellām el-Cumahī, *Ṭabakātu Fuḥūli's-Şu'arā'*, thk. Taha Ahmed İbrahim (Kahire: Dāru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001), 82.

⁸ Ebū'l-Ferec el-İşfehānī, *Kitābu'l-Eğānī*, thk. İhsān 'Abbās vd. (Beyrut: Dāru Sâdır, 2008), 15/55-63; 'Āişe Bintu's-Şātī', *el-Ḥansā'* (Kahire: Dāru'l Maârif, 1963), 40.

şairlerinde de yankı bulmuş ve onun mersiyelerle şöhret bulmasında belirleyici ana etken olmuştur. Öncelikle, el-Ḥansā'ın şiirlerinde derin bir duygusal yoğunluk bulunmaktadır. Ayrıca onun mersiyelerinde yas olgusunun birey ve kabile boyutunda ele alındığı ve geleneksel mersiye temalarının güçlü bir şekilde işlendiği görülmektedir. Onun şiirlerinde, kardeşlerine duyduğu sevgi ve onların kahramanlıklarını yüceltme arzusu ağır basarken, yas olgusunun ömür boyu sürececek bir bağlılık hâline gelmesi vurgulanmaktadır. Bu durum, onun şiirlerinin duygusal derinliğini ve etkileyiciliğini artırmaktadır. Öte yandan, Hind bint 'Utbe'nin mersiyeleri yalnızca kayıp duygusunu değil, aynı zamanda bir intikam arzusunu da içinde barındırmaktadır. Hind'in şiirlerinde, düşmanlarına karşı duyduğu öfke ve kabilesinin gücünü koruma içgüdüğü belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Bu da onun mersiyelerini, bir ağıt olmanın ötesinde bir mücadele ve intikam peşinde koşma çağrısına dönüştürmektedir.

Diğer yandan el-Ḥansā' ve Hind'in hangi edebi geleneklerden beslendiği de önem arz etmektedir. el-Ḥansā', Arap edebiyatındaki klasik mersiye geleneğinin en güçlü temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Onun şiirlerinde, Câhiliye dönemi şiir anlayışının etkileri açıkça görülmekte, özellikle kabile değerleri ve savaşçı erdemleri öne çıkmaktadır. Hind bint 'Utbe'nin şiirlerinde ise, Câhiliye dönemi kahramanlık anlatıları ve kabile rekabetin etkileri kendini açıkça belli etmektedir. O, özellikle Bedir Savaşı'ndan sonra çok değer verdiği yakınlarını kaybetmiş olmanın verdiği travmatik etkiyle, edebi söylemini yas ve öfke ekseninde şekillendirmiştir. Dolayısıyla, el-Ḥansā'ın "Ben Arapların en çok musibete uğrayanıyım." sözüne Hind'in meydan okuması, bireysel bir trajedinin ötesinde, şairlerin edebi ve sözlü becerilerinin 'Ukāz panayırı gibi insanların yoğun olarak katıldığı bir yerde sergilenmesi anlamına gelmektedir. Burada, hangi tarafın daha büyük bir acıya sahip olduğu kadar, bu acının nasıl ifade edildiği, hangi dilsel ve edebi araçlarla sunulduğu da önem kazanmaktadır.

el-Ḥansā' bint 'Amr ve Hind bint 'Utbe arasında 'Ukāz panayırında gerçekleşmiş olan "Hangimizin acısı daha büyük?" tartışması ve akabinde birbirlerine karşı okudukları mersiyelere giden olaylar silsilesi, onların değer verdikleri yakın akrabalarının öldürülmesi ile başlamıştır.

1.1. el-Ḥansā'nın Ağabeylerinin Öldürülmesi

el-Ḥansā'nın büyük ağabeyi Mu'āviye'yi ölüme götüren süreç, onun 'Ukāz panayırında Esmâ' adında güzel bir kızı hayat kadını sanması ve onunla birlikte olmak istemesiyle başlamıştır. Esmâ'nın "Benim Arapların efendisi Hâşim b. Harmele el-Ġatafânî'nin yanında bulunan bir kimse olduğumu bilmez misin?" sözü üzerine Mu'āviye ona hitaben "Allah'a yemin olsun ki senin için onunla savaşmaktan geri durmam!" demiştir. Mu'āviye'nin bu fütursuzca sözü karşısında Esmâ da ona "Artık bu seninle onun arasındaki bir mesele haline gelmiştir." demiştir. Oradan ayrılır ayrılmaz Esmâ'nın bu olayı Hâşim b. Harmele'ye anlatması, Mu'āviye ile Murra kabilesinin reisi Hâşim b. Harmele arasında amansız bir düşmanlığa yol açmış ve Mu'āviye'nin ölümüyle sonuçlanacak süreci geri dönüşü olmayan bir yola sokmuştur. Mu'āviye ile Hâşim birbirlerine hakaretler etmiş ve nihayetinde kozlarını paylaşmak için savaşmak üzere anlaşarak oradan ayrılmışlardır. Haram ayların sona ermesiyle birlikte Mu'āviye, Suleym kabilesinin süvarileri ile birlikte Hâşim'i öldürmek için sefere çıkmıştır. Mu'āviye, her iki kabile üyeleri arasında çıkan çatışmada Hâşim'in kardeşi Dureyd tarafından 612 yılında öldürülmüştür.⁹

Şahr, kardeşinin intikamını almak için yemin etmiş ve bir sonraki yıl Dureyd'i öldürerek kardeşinin öcünü almıştır. Daha sonra 'Amr b. Kays el-Cuşemî isimli bir kişi Hâşim'i başka bir yerde görerek onu öldürmüştür. Böylece Mu'āviye'nin intikamı misliyle alınmıştır.¹⁰ Diğer yandan baba bir ağabeyi Şahr'ın öldürülmesi olayı ise şöyle gerçekleşmiştir:

Suleym kabilesinden Şahr b. 'Amr ve Enes b. 'Abbâs, Benî 'Avf ve Benî Hufâf kabileleri ile beraber hareket ederek Benî Esed b. Huzeyme kabilesine baskın yapmışlardır. Zira Şahr, Benî Hufâf ile Enes ise Benî 'Avf ile müttefiklik anlaşması yapmıştır. Şahr ve Enes'in liderlik yaptığı baskında bu kabile mensubu birçok kimse esir olarak alınmış ve onların malları yağmalanmıştır. Esirlerin çığlıklarını duyan Benî Esed kabilesinin

⁹ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakātu Fuḥūli's-Şu'arâ*, 84; Ebū'l-Ferec el-İşfehânî, *Kitābu'l-Eğānî*, 15/62,63; Sa'îd el-Afgānî, *Asvāku'l-'Arab* (Dimeşk: el-Mektebetü'l-Hâşimiyye, 1937), 256.

¹⁰ *Şerḥu Dīvāni'l-Ḥansā*, thk. 'Abdu's-selâm el-Ḥûfî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985), 16.

savaşçıları, Zātu'l-esl denilen yerde onlara yetişmişlerdir. Aralarında çıkan mücadelede Rebî'a b. Sevr el-Esedî, elindeki mızrak ile Şahr'ı ölümcül bir yerinden yaralamıştır.¹¹ Bu yaralama esnasında mızrağın ucu, Şahr'ın zırhını delerek bu zırhın bir halkasının onun vücudunda kalmasına sebep olmuştur. Bu halka, oradan ancak Şahr iyileşmeye başlamasıyla çıkarılabilmıştır. Şahr'ın bu yarası, daha sonra onun vefatıyla sonuçlanacak hastalığına sebep olmuştur.¹²

Onun hastalığı yaklaşık bir yıl kadar devam etmiştir. Şahr, hasta yatağındayken eşi Selmâ'ya bir kadının şöyle dediğini işitmiştir: "Şahr'ın durumunu nasıl görüyorsun?" Selmâ da eşinin hastalığının uzun sürmesinin verdiği zorluktan usanmış olduğu halde soru soran kadına cevaben: "Ne canlısından ümit var ne ölüsüne yas tutulur." demiştir. O, bu cevabı vermekle Şahr'ın hastalığının uzun sürmesinden dolayı bu durumdan çok çektiğini ve artık onun yaşamasının da ölmesinin de kendisi için bir faydasının olmadığını ifade etmek istemiştir. Bu duruma üzülen Şahr şöyle demiştir: "Meğer ölüm, içinde bulunduğum halden daha kolaymış."¹³ Bu olayın üzerinden çok geçmeden Şahr, 615 yılında vefat etmiştir. Benî Suleym sınırları içinde kalan ve 'Asîb denilen bir dağın yamacında toprağa verilmiştir.¹⁴ Kendisine hanımı ile arasında huzursuzluğa neden olacak kadar bolca ihsanda bulunan ve kocasından gördüğü kötü muamelelerde ona bir sığınak olan ağabeyi Şahr'ın ölümü el-Ḥansâ'yı derinden etkilemiştir.¹⁵ Zira her iki ağabeyinin ölümü, üç yıl gibi kısa denilecek bir süre zarfında gerçekleşmiştir.

1.2. Hind Bint 'Utbe'nin Baba, Kardeş ve Amcasının Öldürülmesi

Hind bint 'Utbe'nin (öl. 14/635) babası 'Utbe b. Rabî'a (öl. 2/624), kardeşi el-Velîd b. 'Utbe (öl. 2/624) ve amcası ise Şeybe b. Rabî'a (öl. 2/624)'dır. Onun babası ile ilgili malumat oldukça fazla olmasına rağmen kardeşi ve amcası ile ilgili fazla bir bilgi yoktur.

¹¹ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakātu Fuḥūli's-Şu'arâ*, 84.

¹² Ebû'l-Ferec el-İşfehânî, *Kitābu'l-Eğānî*, 15/55-56.

¹³ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Dāru'l-Me'ârif, ts.), 345.

¹⁴ Ebû'l-Ferec el-İşfehânî, *Kitābu'l-Eğānî*, XV, 55; eş-Şemşâtî, *el-Envâr ve Meḥâsinu'l-Eş'âr*, thk. Muhammed Yûsuf (Kuveyt: Matbaatu Hukûmeti'l-Kûveyt, 1977), 1/110-111-112.

¹⁵ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, 346.

Babası 'Utbe'nin asıl adı 'Utbe b. Rabī'a b. 'Abduşems b. 'Abdumenāf b. Kuşayy'dır.¹⁶ Bedir savaşında yetmiş yaşında öldürüldüğü¹⁷ hesaba katıldığında onun doğum tarihinin miladi 554 yılı olduğu ortaya çıkmaktadır. Şafiyye bint Ümeyye ile evlenmiş, bu evlilikten el-Velīd ve Huzeyfe (öl. 12/633) isminde oğulları, Hind isminde kızı doğmuştur. Huzeyfe ve Hind Müslüman olmalarına rağmen el-Velīd müşrik olarak ölmüştür. Mekke'de sorunları çözmede uzlaştırmacı, barış yanlısı ve cömert kişiliği dışında aynı zamanda hatipliği ve şairliği ile de tanınmış bir şahsiyettir.¹⁸ Zira Ebū Tālib'i (öl. 620) ziyaret ederek yeğeninin peygamberlik iddiasından vazgeçmesini talep eden heyet içerisinde o da vardır.¹⁹ 'Utbe, Hz. Peygamberi (s.a.v.) İslam davetinden vazgeçirmek için ona maddi anlamda oldukça cazip tekliflerde bulunmuştur. Ancak Hz. Peygamber, ona hitaben "Dinle ey Eba'l-Velīd!" diyerek Fussilet suresini okuyunca 'Utbe şaşkınlığını gizleyememiş ve "Bu, benzerini işitmediğim bir sözdür." demekten kendini alamamıştır.²⁰ 'Utbe, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) karşı sert bir tutum sergilememiş ve onu devamlı yumuşak bir şekilde ikna etmeye çalışmıştır. Hatta Hz. Peygamber (s.a.v.), Bedir savaşı için müşrik ordusunun savaş meydanına hareket ettiği bir esnada 'Utbe b. Rabī'a'yı kızıl renkli bir deve üstünde görmüş ve onun hakkında "(Savaş için gelen bu topluluk içindeki) İnsanlardan herhangi birinde bir hayır varsa o da kırmızı devenin sahibindedir. Eğer ona itaat ederlerse doğru yolu bulurlar." demiştir.²¹ Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), 'Utbe'nin barış taraftarı ve arabulucu vasfına sahip bir kimse olduğunu Mekke döneminden tecrübe etmiştir.

Diğer taraftan 'Utbe b. Rabī'a'nın kendisini kınayanların eleştirilerinden olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Mesela Hz. Peygamber'i davasından vazgeçirmeye çalıştığı konuşmalarından birinden sonra kendisini merakla bekleyen kalabalığa karşı "Ey Kureyş topluluğu!... Onu kendi haline bırakınız ..." diye başlayan uzun konuşmasını yapınca orada bulunanlar ona cevaben "Ey Eba'l-Velīd! O,

¹⁶ İbn Sa'd, *Kitābu'l-Ṭabaḳātī'l-Kebīr*, thk. 'Alī Muḥammed 'Umer (Kahire: Mektebetu'l-Ḥāncī, 2001), 3/80.

¹⁷ el-Belāzurī, *Ensābu'l-Eşrāf*, thk. Suheyl Zekkār (Beyrut: Dāru'l-Fikr, 1996), 1/171.

¹⁸ Adnan Demircan, "Utbe b. Rebī'a" (İstanbul: TDV İslām Ansiklopedisi, 2012), 42/235.

¹⁹ İbn Hişām, *es-Siretu'n-Nebeviyye* (Beyrut: Dāru İbn Hazm, 2009), 121.

²⁰ el-Belāzurī, *Ensābu'l-Eşrāf*, 1/171.

²¹ İbn Hişām, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, 297.

seni diliyle büyülemiş.” demişlerdir. 'Utbe, kendine yöneltilen bu eleştiri üzerine oradan ayrılmıştır.²² Onun en çok kınamasından çekindiği kişinin Ebū Cehl (öl. 2/624) olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü onu, oğlunu ve kardeşini ölüme götüren süreç, Ebū Cehl'in tenkidinden kurtulmak istemesi ile meydana gelmiştir. Savaş başlamadan kısa bir süre önce 'Utbe, Mekkelilere hitaben savaş yapılmadan geri dönülmesini tavsiye eden bir konuşma yapmıştır. Bunun üzerine Ebū Cehl, 'Utbe'yi ahmaklık ve korkaklıkla suçlamıştır.²³ 'Utbe, savaşın yapılacağı gün gelince hem kendisinin korkak bir kimse olmadığını ispatlamak hem de Ebū Cehl'in eleştirilerinden korunmak için Bedir savaşında mübâreze²⁴ yöntemine uygun olarak kendisi, kardeşi Şeybe b. Rabī'a ve oğlu el-Velīd b. 'Utbe müşrik ordusu saflarından ayrılmışlar ve İslam ordusundan kendilerine denk savaşçılarla karşılaşmak istediklerini söylemişlerdir.²⁵ İşin ilginç yanı Bedir savaşına gönülsüz gelen ve savaş yapılmadan Mekke'ye dönmeyi teklif eden 'Utbe, Ebū Cehl'in kınamasına maruz kalınca cesaretini göstermek için hem kendisini hem oğlunu hem de kardeşini mübâreze için savaş meydanına çıkarmıştır. Yapılan mücadele sonunda Ḥamza b. 'Abdulmuṭṭalib (r.a.) (öl. 3/625), Şeybe b. Rabī'a'yı; 'Ali b. Ebī Ṭalib (r.a.) (öl. 40/661), el-Velīd b. 'Utbe'yi ve 'Ubeyde b. el-Ḥārīş (r.a.) (öl. 2/624) de Ḥamza ve 'Ali'nin (r.anhüma) yardımı ile 'Utbe b. Rabī'a'yı (öl. 2/624) öldürmüştür.²⁶

Savaşın ardından Hind bint 'Utbe, öldürülen babası, kardeşi ve amcasının intikamı alınana kadar saçını yağlamayı ve gözüne sürme çekmeyi kendisine yasaklamıştır.²⁷

2. el-Ḥansā ve Hind'in Mersiyeleri

Mersiyeler, Arap edebiyatının etkileyici türlerinden biridir. Bu şiirler, hem sevdiklerinin yasını tutmak ve anılarını yaşatmak hem de ölen kişinin faziletlerini, kahramanlıklarını ve toplumdaki konumunu

²² İbn Hişām, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, 134.

²³ İbn Hişām, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, 298.

²⁴ İki ordunun karşı karşıya geldiklerinde savaşı kızıştırmak için taraflardan birer veya daha fazla savaşçının meydana çıkıp eşleşerek ölümüne vuruşmasına mübâreze denmektedir bk. Abdullah Duman, “İslâm'ın İlk Döneminde Mübâreze Geleneği”, *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5 (2020), 21-48.

²⁵ İbn Hişām, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, 299.

²⁶ İbn Hişām, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, 343.

²⁷ el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1/172.

yüceltmek için söylenilmiştir. Bu mersiyeler, sadece edebi açıdan değil, aynı zamanda Arap toplumunun yas gelenekleri ile kadınların baba ve kardeş gibi yakın akrabalarını kaybetmekten kaynaklanan duygusal dünyaları hakkında da değerli bilgiler sunmaktadır. Zira mersiyelerde sıkça görülen ağlamak ve feryat etmek gibi duygusal tepkiler, genellikle erkeklerde zayıflık olarak görüldüğü için ağıt yakma sanatı, bir noktaya kadar kadınlara daha uygun bir alan olarak kabul edilmiştir.²⁸

el-Ḥansā ve Hind'in mersiyeleri, güçlü imgeler, canlı betimlemeler ve etkileyici duygusal ifadelerle doludur. Bu şiirler, ölen kişilerin cesaretini, cömertliğini ve onurunu yüceltirken yas tutanların yaşadığı derin kederi ve acıyı da yansıtmaktadır.

2.1. el-Ḥansā'nın Ağabeylerine Söylediği Mersiyeler

Mu'âviye, el-Ḥansā'nın kaybettiği ilk ağabeyidir. O, Mu'âviye'nin ölümü üzerine söylediği mersiyelerinde yoğun bir acı ve kederi ifade etmiştir. Mesela Mu'âviye'nin kaybının yarattığı derin üzüntü ve boşluğu şu beyitlerde dile getirmiştir (Tavîl):²⁹

إِذَا طَرَقْتُ إِخْدَى اللَّيْلِ بِدَاهِيَةٍ	أَلَا لَا أَرَى فِي النَّاسِ مِثْلَ مُعَاوِيَةٍ
وَتَخْرُجُ مِنْ سِرِّ النَّجِيِّ عَلَاتِيَةٍ	بِدَاهِيَةٍ يُضْغِي الْكَلابَ حَسِيْسِيَهَا
عَلَيْكَ بِخُزْنٍ مَا دَعَا اللَّهُ دَاعِيَةٍ	فَأَفْسَمْتُ لَا يَنْفُكُ دَمْعِي وَعَوْلِي

1- Mu'âviye gibisini göremiyorum insanlar arasında, geceler bir musibetle kapımı çaldığında.

2- Sesini köpeklerin bile duyduğu öyle bir musibet ki sır olmaktan çıkar ve aleniyet kazanır.

3- Yemin olsun ki dinmeyecektir sana döktüğüm gözyaşım ve feryadım hüznüle, Allah'a dua eden birileri olduğu müddetçe.

Şiirde geçen “Mu'âviye gibisini göremiyorum insanlar arasında.” ifadesi, şairin övgüsünü ve kaybının büyüklüğünü belirtmektedir. “Geceler bir musibetle kapımı çaldığında.” ifadesi, beklenmedik ve yıkıcı

²⁸ Esat Ayyıldız, “el-Ḥansā' bint 'Amr: Eski Arap Şiirinde Öncü Bir Mersiye Şairi Hanım”, *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 7/13 (Haziran 2020), 203.

²⁹ *Dīwānu'l-Ḥansā*, thk. Enver Ebū Suveylim (Amman: Dāru 'Ammār, 1988), 58-61.

olayların şairin hayatını nasıl etkilediğini belirtmektedir. Zira bu ifade, musibetin ansızın gelmesini ve zorlayıcı doğasını vurgulamaktadır. “Kapıyı çalma” metaforu, ani ve kaçınılmaz olayları betimlemiştir. “Sesini köpeklerin bile duyduğu öyle bir musibet ki sır olmaktan çıkar ve aleniyet kazanır.” ifadesi, acının ve kaybın büyüklüğünü ve herkesin bu kaybın farkında olduğunu anlatmaktadır. Bu beyitte musibetin büyüklüğü ve yayılma hızı, mübâlağa sanatı kullanılarak anlatılmıştır. “Yemin olsun ki dinmeyecektir sana döktüğüm gözyaşım ve feryadım hüznle” ifadesi, şairin sürekli acı ve keder içinde olduğunu belirtmektedir. Beyitte geçen “gözyaşı, feryat ve hüzn” gibi benzer duyguların bir arada kullanılması söz sanatlarından tenâsübe güzel bir örnek olmuştur.

Diğer örnek ise şu beyitlerdir (Vâfir):³⁰

هَرَيْقِي مِنْ دُمُوعِكَ وَأَسْتَفِيقِي	وَصَبِّرَا إِنِ اطْمَقْتُ وَأَلَنْ تُطِيقِي
بِعَاقِبَةٍ فَإِنَّ الصَّبْرَ خَيْرٌ	مِنَ التَّغْلِبِ وَالرَّأْسَ الْخَلِيقِ
فَإِنَّكَ وَالْبُكَاءُ بَعْدَ ابْنِ عَمْرٍو	لَكَ السَّارِي سَوَى وَضَحِ الطَّرِيقِ
فَإِلَّا وَاللَّهِ مَا سَأَيْتُ نَفْسِي	بِفَاحِشَةٍ عَلِمْتُ وَلَا غُثٍّ وَرَقِ
أَلَا يَا لَهْفَ نَفْسِي بَعْدَ عَيْشٍ	لَنَا بِجُنُوبٍ دَرَّ قَلْبِي نَهْيَقِ
فَإِذَاكَ الرُّزُّ عُمْرَكَ لَا كُبْرُنُ	عَظِيمُ الرَّأْسِ يَحْلُمُ بِالنَّعِيمِ

1- Dök gözyaşlarını ve sabrederek gelmeye çalış kendine! Gerçi buna güç yetiremezsin sen.

2- Sabrın daha hayırlı olduğunu (anladım) sonunda, yalınayak yürümekten ve başını kazıtmaktan aslında.

3- İbn 'Amr'ın (Mu'âviye'nin) ardından ağlarsan başkasına, benzersin yolunu kaybetmiş bir yolcuya.

4- Hayır! Vallahi ben kendimi teselli etmedim, bildiğim bir hayâsızlık ve isyanla.

5- Ah! Ne kadar da özlüyorum yaşadığımız hayatı, güneyde derre ve zû nehîk vadisi dolaylarında.

³⁰ Dîvānu'l-Ḥansā', 62-71.

6- (*Apaçık bir hakikat ki onun ölümü*) *Ağır bir kayıptır, rüyasında sürüsünü otlatan koca kafalı bir kimsenin ölmesi gibi değil.*

“Dök gözyaşlarını ve sabrederek gelmeye çalış kendine!” ifadesi, acının yansımaları ve bir sabır tavsiyesidir. Şair, gözyaşı dökmenin ve sabırlı olmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Ayrıca burada kişinin kendisini kastederek hitabı başkasına tahsis etmesi olarak tanımlanan³¹ tecrîd sanatı yapılmıştır. Çünkü ağlama ve sabırlı olma tavsiyesi, zahirde başkasına yapılmış gibi görünse de şair, gerçekte bu tavsiyeleri kendisine yapmaktadır. el-Ḥansā', “Sabrın daha hayırlı olduğunu (anladım) sonunda, yalınayak yürümekten ve başını kazıtmaktan aslında.” ifadesiyle, geleneksel yas tutma yöntemlerinin yerini sabrın alması gerektiğini belirtmektedir. Zira Câhiliye döneminde bedevi Araplar arasında ölen kişinin cenazesinde akrabalar cenazenin arkasında yalınayak yürümüşler, kadınlar saçlarını kazıtmışlar ve başlarına kül sürmüşlerdir.³² Bu nedenle yalınayak yürümek veya başını kazıtmak gibi şekle hitap eden bir yas tutma yerine, sabırlı olmak gibi öze dönük bir yas tutmanın daha iyi olacağı söylemiştir. Beyitte geçen “yolunu kaybetmiş bir yolcuya” ifadesinde ölen yakını dışında başka bir kimseye yas tutmak, yolunu kaybetmiş bir yolcuya benzetilmiştir. “Ah! Ne kadar da özlüyorum yaşadığımız hayatı.” ifadesi, geçmişe duyulan özlemi ifade etmektedir.

el-Ḥansā, Mu'âviye için söylediği mersiyelerde onun cömertliğini, liderlik vasıflarını, cesaretini ve kahramanlığını da övmektedir. Zira ölen kimse için duyulan kederin yanında onun öne çıkan ve toplum tarafından takdir edilen özelliklerini söylemek mersiye türünde sıkça karşılaşılan bir durumdur. Mesela konu ile alakalı şu beyitleri misal olarak vermek mümkündür (Tavîl):³³

أَلَا لَا أَرَى كَالْفَارِسِ الْجَوْنِ فَارِسًا إِذَا مَا عَلَتْهُ جُرَّةٌ وَعَلَانِيَةٌ
وَكَاَنَّ لِزَارِ الْحَرْبِ عِنْدَ شُبُوبِهَا إِذَا شَمَّرَتْ عَنْ سَاقِهَا وَهِيَ ذَاكِيَةٌ

³¹ Ziyâuddîn İbnü'l-Esîr, *el-Meselû's sâir fî edebi'l-kâtib ve's-şâir*, thk. Ahmed el-Hûfî - Bedevî Tabâne (Kahire: Dâru Nahdati Mısır, 1973), 2/159.

³² Hannâ el-Fâkhûrî, *el-Câmi fî Târihi'l-Edebi'l-Arabî* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1986), 146.

³³ *Dîvânü'l-Ḥansâ*, 58-61.

وَقَوَادِ حَيْلٍ نَحْوُ أُخْرَى كَانَتْهَا سَعَالٍ وَعِقْبَانٌ عَائِيَةً رَبَانِيَةً

1- Göremiyorum onun gibi aslan yürekli bir süvari, cesaret ve meydan okuma gerektiğinde aleni.

2- Savaş başladığında peşinden koşardı, savaş ateşi tutuşmuşken de savaştan kaçmazdı.

3- Kahraman süvarilere komutanlık ederdi, atlarıysa sırtında zebaniler taşıyan kartallar gibiydi.

“Göremiyorum onun gibi aslan yürekli bir süvari.” ifadesi, ölen kişinin cesaretini ve liderlik özelliklerini öne çıkarmaktadır. Yine bu beyitte Mu'âviye'nin cesareti aslan yürekli bir süvariye benzetilmiştir. “Savaşın başladığında peşinden koşardı, savaş ateşi tutuşmuşken de savaştan kaçmazdı.” ifadesi, kişinin savaşta gösterdiği cesareti ve kararlılığı vurgulamaktadır. “Savaş ateşi tutuşmuşken” ifadesinde “savaş, ateş gibi tutuşmuşken” demek olduğundan teşbihe ve “koşardı” ile “kaçmazdı” lafızlarında ise tıbâk sanatına başvurulmuştur. “Atlarıysa sırtında zebaniler taşıyan kartallar gibiydi.” ifadesi, kendilerine liderlik ettiği savaşçıların gücünü ve saldırganlığını simgelemektedir. Ayrıca bu ifadede şair, mübâlağa sanatı kullanmıştır. Beyitlerde geçen “aslan yürekli”, “savaş ateşi”, “zebaniler taşıyan kartallar” gibi metaforlar kişinin cesaretini, liderliğini ve savaşçı ruhunu güçlü bir şekilde ifade etmektedir.

Diğer örnek ise şu beyitlerdir (Vâfir):³⁴

وَقُولِي إِنَّ حَيْزَرَ بَنِي سُلَيْمٍ وَأَكْرَمُهُمْ بِصَخْرَاءِ الْعَقِيقِ
وَإِذْ تَتَحَاكُمُ الرُّؤَسَاءُ فِينَا لَدَى أُنْيَانِنَا وَذَوُو الْخُفِّ وَقِ
وَإِذْ فِينَا فَوَارِسُ كُلِّ هَيْجَا إِذَا فَرَّغُوا وَفَتَيَانُ الْخُرُوقِ
وَإِذْ فِينَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرِو عَلَى أَدْمَاءِ كَالْجَمَلِ الْقَمْبِقِ

1- De ki: (Mu'âviye) Suleym'in en hayırlısı ve dahî en cömerdidir el-'Akik çölünde...

2- Aramızda efendiler ve düşmanca alacağını isteyen hak sahipleri davalашırken.

³⁴ Dîvānu'l-Ḥansā', 62-71.

3- *Ve aramızda her savaşta süvariler, diğerleri korksa da yürüdükleri zaman uçsuz bucaksız yerleri yücelten gençler varken.*

4- *Ve aramızda beyaz ve asil devesinin üzerinde Mu'āviye b. 'Amr varken.*

“De ki: (Mu'āviye) Suleym'in en hayırlısı” ifadesinde kabileye atıf yapılarak Mu'āviye'nin ölümünün sadece kendisine değil tüm kabileye etki ettiğini ve onun yokluğunun kolay bir şekilde doldurulamayacağını söylemektedir. “Efendiler ve düşmanca alacağını isteyen hak sahipleri” ifadesinde, sosyal statü ve hak sahibi kavramları arasında uygun bir ilişki kurularak tenâsüp sanatı yapılmıştır. “Süvariler, diğerleri korksa da yürüdükleri zaman uçsuz bucaksız yerleri yücelten gençler.” ifadesinde, genç süvarilerin cesareti betimlenirken mübâlağa sanatından yararlanılmıştır.

el-Ḥansā, Mu'āviye'den üç yıl sonra öldürülen diğer ağabeyi Şahr için de mersiyeler söylemiştir. Müslüman olduktan sonra el-Ḥansā'nın Câhiliye adetlerinde görüldüğü gibi yas tutması, önde gelen birçok sahabe tarafından tenkit edilmiştir.³⁵ Ancak o, bu uyarılara rağmen ağabeyi Şahr için yas tutmaya ve onun için mersiye söylemeye devam etmiştir. Şahr için söylediği mersiyelerde de ona duyduğu özlemin yanında onun cömertlik, kahramanlık ve liderlik vasıflarına da sıkça atıflarda bulunmuştur. Bunlardan biri şu şekildedir (Tavîl):³⁶

لَهْفِي عَلَى صَخْرٍ فَإِنِّي أَرَى لَهُ	نَوَافِلَ مِنْ مَعْرُوفِهِ قَدْ تَوَلَّيْتُ
لَهْفِي عَلَى صَخْرٍ لَقَدْ كَانَ عَصَمَةً	لِمَوْلَاهُ إِذْ نَعَلَ بِمَوْلَاهُ زَلَّتْ
يَعْبُودُ عَلَى مَوْلَاهُ مِنْهُ بَرَأْفَةٌ	إِذَا مَا الْمَوَالِي مِنْ أَخِيهَا تَخَلَّتْ
وَكُنْتُ إِذَا كَفْتُ أَتَيْتُكَ عَدِيمَةً	تُرْجِي نَوَالًا مِنْ نَوَالِكَ بُلَّتْ
وَمُحْتَنِنِي رَاخِي ابْنُ عَمْرٍو خِنَافُهُ	وَعُمَّتَهُ عَنْ وَجْهِهِ فَتَجَلَّتْ
وَوَظَاعِنَةٍ فِي الْحَيِّ لَوْلَا عَطَاؤُهُ	عَدَاةً عَدْتُ مِنْ أَهْلِيهَا مَا اسْتَقَلَّتْ
وَكُنْتُ لَنَا عَيْتًا وَظِلَّ رَبَابَةٍ	إِذَا نَحْنُ شَيْئًا بِاللَّوَالِ اسْتَهَلَّتْ

³⁵ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, 346.

³⁶ *Dīvānu'l-Ḥansā*, 416-419.

فَتَّى كَانَ ذَا جِلْمٍ أَصِيلٍ وَتُوْدِدَ إِذَا مَا الْخَبَى مِنْ طَائِفِ الْجُهْلِ حُلَّتِ
وَمَا كَرَّ إِلَّا كَانَ أَوَّلَ طَائِعِينَ وَلَا أَبْصَرْتَهُ الْخَيْلُ إِلَّا أَقْشَعَتْ رَتَّ
فَيَذُرُكَ ثَأْرًا ثُمَّ لَمْ يُحِطْهُ الْغَيَّ فَمَثَلُ أَخِي يَوْمًا بِهِ الْعَيْنُ قَرَّتْ
فَإِنْ طَلَبُوا وَنُزًا بَدَا بِتَرَائِهِمْ وَيَصْبِرُ يُحْمِيهِمْ إِذَا الْخَيْلُ وَلَّتْ
فَلَسْتُ أَرْزَا بَعْدَهُ بَرَزَتْ فَلَسْتُ أَذْكُرُهُ إِلَّا سَلَّتْ فَتَجَلَّتْ

1- Ah! Şahr'a yanar içim, onun tüm ihsanları (kendisi gibi) geçip gitti.

2- Hasretim Şahr'adır. (Zira o) Sıkıntıya düşenlerin dayanağıydı, ayağı kayanların yardımına koşardı.

3- Kardeşini yüzüstü bıraksa da bütün dostları, yine de döner dostuna merhametle.

4- Vereceğin ihsanla ümitlendirirsin, durumun olmasa bile sana yoksul biri gelse.

5- Nefesi kesilmiş insanları İbni 'Amr (Şahr) rahata kavuşturdu (ancak) onun endişesi yüzüne vurdu.

6- Yardımı olmasaydı kabilenin kervanı ertesi gün yalnız başına yola çıkamazdı.

7- Bizim için sen bol yağmur ve yukarıdan sarkıp gölge eden bir bulut oldun, senden bir şey istediğimizde.

8- Alçakgönüllü ve sevilen bir yiğitti o, cahil tayfası işleri yönetse de.

9- Bir baskın olmaya görsün (mızrağına davranıp düşmanı) ilk yaralayan o olurdu. Düşman atları seni görünce korkudan titrerdi.

10- (Hasmından) intikamını alır sonra da hata yaptırmazdı ona zenginlik. Kardeşimle geçen her gün içim ferahlardı.

11- Eğer intikam ararlarsa onların karşısına çıkar ve atlar geri çekildiğinde korur onları.

12- Görmedim başka ağır musibet onun ardından, (ne zaman) onu hatırlasam teselli bulur içim ferahlar.

“Ah! Şahr'a yanar içim, onun tüm ihsanları (kendisi gibi) geçip gitti.” ifadesi, Şahr'ın cömertliğini ve şairin onu kaybetmenin acısını derinden hissettiğini belirtmektedir. Zira “Ah! Şahr'a yanar içim.” ifadesi, bu duygusal yoğunluğun bir göstergesidir. Ayrıca ağabeyi için “öldü” gibi insana sert, soğuk ve itici gelen bir kelime yerine aynı anlama gelen “geçip gitti” ifadesi kullanmıştır. “Sıkıntıya düşenlerin

dayanağıydı, ayağı kayanların yardımına koşardı.” ifadesi, Şahr'ın yardımseverliğini ve zor durumda kalanları destekleyici rolünü vurgulamaktadır. Yine beyitte geçen “Sıkıntıya düşenlerin dayanağıydı.” ifadesi ile teşbih “ayağı kayanlar” ifadesi ile de kinâye sanatı yapılmıştır. “Kardeşini yüzüstü bıraksa da bütün dostları, yine de döner dostuna merhametle.” ifadesi, Şahr'ın merhametini ve dostlarına olan sadakatini göstermektedir. Beyitte geçen “yüzüstü bırakmak” ve “dönmek” kelimeleri arasında tıbâk sanatı yapılmıştır. “Nefesi kesilmiş insanları İbni 'Amr (Şahr) rahata kavuşturdu.” ifadesi, Şahr'ın zor durumdaki insanlara yardım ettiğini ve onları bu durumdan kurtardığını belirtmektedir. “Nefesi kesilmiş insanlar” ifadesinde ise kinâye sanatı yapılmıştır. “Yardımlı olmasaydı kabilenin kervanı ertesi gün yalnız başına yola çıkamazdı.” ifadesinde Şahr'ın kabilesi için ne kadar önemli bir kimse olduğu mübâlağa sanatı yapılarak anlatılmıştır. el-Ḥansā', Şahr'ı “bol yağmur ve yukarıdan sarkıp gölge eden bir bulut” olarak betimleyerek, onun koruyucu ve cömert yönünü vurgulamaktadır. Ayrıca “bol yağmur” ve “gölge eden bir bulut” ifadelerinde Şahr'ın cömertliği ve koruyuculuğu teşbih sanatı ile anlatılmıştır. “Bir baskın olmaya görsün (mızrağına davranıp düşmanı) ilk yaralayan o olurdu.” ifadesinde Şahr'ın cesareti ve liderlik vasıfları mübâlağa sanatı kullanılarak vurgulanmaktadır. “Düşman atları seni görünce korkudan titrerdi.” ifadesi, Şahr'ın düşmanlarına karşı ne kadar korkutucu olduğunu belirtmektedir. Diğer yandan “düşman atları” ifadesinden kastedilen “düşman süvarileri” olduğu için burada kinâye sanatına başvurulmuştur. Şair, “Görmedim başka ağır musibet onun ardından, (ne zaman) onu hatırlasam teselli bulur içim ferahlar.” ifadesiyle kaybın kalıcı etkisini ve Şahr'ın hatırasının kendisini nasıl rahatlattığını belirtmiştir.

Onun için el-Ḥansā tarafından söylenilen diğer bir mersiye ise şöyledir (Hafif):³⁷

بَعْدَ صَحْرٍ حَتَّى أُبَيِّنَ ثَوَاخَا	لَا تَخْلُ أُنْزِي لَقِيْتُ رَوَاخَا
نَكَأَ الْخُزْنَ فِي فُؤَادِي فَقَاخَا	مِنْ ضَمِيرِي بِلَوْعَةِ الْخُزْنِ حَتَّى

³⁷ *Dīvānu'l-Ḥansā'*, 240-244.

لَا تَحَالِي أُنِّي نَسِيتُ وَلَا بُلَّ فَوَادِي وَلَوْ شَرِبْتُ الْفَرَاحَا
دَكَّرَ صَخْرٍ إِذَا دَكَّرْتُ نَدَاهُ عَمِلَ صَبْرِي يَرْزُقُهُ ثُمَّ بَاخَا
دَقَّ عَظْمِي وَمَضَى مِنِّي جَنَاحِي هَلْكَ صَخْرٍ فَمَا أَطِيقُ بَرَاحَا
مَنْ لَصِيفٍ يَحُلُّ بِالْحَيِّ عَانٍ بَعْدَ صَخْرٍ إِذَا أَرَادَ مِيَاخَا
وَعَلَيْهِ أَرَامِلُ الْحَيِّ وَالسَّفَا رُ وَمُعْتَرُفُهُمْ بِهِ قَدْ أَلَاخَا
وَعَطَايَا يَهْزُهُمَا بِسَمَاحٍ وَطَمَاحٍ لِمَنْ أَرَادَ طِمَاحَا
ظَفِيرٌ بِالْأُمُورِ جَلْدٌ نَجِيبٌ وَإِذَا مَا سَمَا لِحَرْبٍ أَبَاخَا
وَبِحِلْمٍ إِذَا الْجُهُولُ اعْتَرَاهُ يَزْدُجُ الْجَهْلُ بَعْدَمَا قَدْ أَشَاخَا
إِنِّي قَدْ عَلِمْتُ وَجَدَكَ بِالْحَمِّ دِ وَإِطْلَاقَكَ الْعَنَاءَ الْجَنَاحَا
وَحُطِيبٌ أَشْتَمُ إِذْ سَعَرُوا الْوَحْرَ بَ وَصَفُوا صَفَّ الْخَصِيمِ الرِّمَاحَا
فَارِسٌ يَضْرِبُ الْكَتِيبَةَ بِالسَّيْ فِ إِذَا أَرْدَفَ الصَّيْحُ الْخُصْيَاحَا
فَيْبُلُ النُّحُورَ بِالطَّغْنِ شَرُّرَا حِينَ يَسْمُو حَتَّى يُرِّرَ الْجِرَاحَا
مُتَبِلَاتٍ حَتَّى يُؤَلِّينَ عَنْهُ مُدِيرَاتٍ وَلَا يُبْرِدَنَّ كِفَاحَا
كَمْ طَرِيدٍ قَدْ سَكَنَ الْجَأَشَ مِنْهُ كَإِنْ يَدْعُو بِصَوِّهِنَّ صُرَاحَا
فَارِسُ الْخَرْبِ وَالْمُعَمَّمُ فِيهَا مِدْرَهُ الْخَرْبِ حِينَ تَلْقَى الْبَطَاحَا

1- Şahr'ın ardından rahata kavuştuğumu sanma! Feryat ederek tuttuğum yas ortadan kalkana kadar.

2- Hüzün, matemın ıstırabıyla vicdanımdan kalbime derin yaralar açtı.

3- (Ey nefsim!) Saf su içsem bile kalbimdeki hüzün yangınının sönmediğini unuttum sanma!

4- Şahr'ın şanını anımsarım onun cömertliğini hatırladığımda, tükense de sabrım başına gelen musibet yüzünden tekrar ortaya çıkar.

5- Şahr'ın ölümü kırdı kemiklerimi ve parçaladı kanatlarımı, böylece ayrılmaya artık takatim kalmadı.

6- Şahr'dan sonra, kabileye sığınmış çaresiz bir misafire kim cömertçe ikramda bulunacak?

7- *Dul kadınlar ve yolcuların bakımını üzerine alır onların etrafında pervane gibi dönerdi.*

8- *(Kendisinden ihsan isteyen kişide) lütfuyla etki bırakır tamahkâr bir halde istese bile.*

9- *İşlerinde muzaffer, metanetli ve güzide (bir adamdır o), çatışma savaşa dönüştüğünde (savaşı) meşru görürdü.*

10- *Hoş görür cahil birisi ona sataştığında, vazgeçirir sakinleştirdikten sonra onu cahillikten.*

11- *Övgüyle bildim yalnız senin sevgini ve esirlerin özgürlüğüne kavuşmasına meyilli olduğunu.*

12- *Gururlu bir hatiptir, onlar savaş ateşini yaktıklarında ve mızraklarını asker gibi dizdiklerinde.*

13- *(Koca bir) müfrezeyle kılıçtan geçiren bir süvaridir, ağıtlar çığlıkları takip ettiğinde.*

14- *Boynunu kibirle kaldırarak savaşa atıldığında, mızrağıyla bağrırları delerek derin yaralar açar.*

15- *Ön saftakiler (mızraktan geçirilince) ondan kaçarlardı, arka saftakiler de savaşmak istemez onunla.*

16- *Nice ödle ondan (kaçtığı için) canını kurtardı ve saflarından bağırarak yardım istedi.*

17- *Savaşın süvarisi ve önde gideni, darbeyle karşı karşıya gelince savaşın efendisidir.*

Şair, “Şahr’ın ardından rahata kavuştuğumu sanma! Feryat ederek tuttuğum yas ortadan kalkana kadar.” ifadesinde Şahr’a duyduğu derin acıyı ve özlemi içtenlikle dile getirmektedir. “Şahr’ın şanını anımsarım onun cömertliğini hatırladığımda, tükense de sabrım başına gelen musibet yüzünden tekrar ortaya çıkar.” ifadesinde onun cesareti, cömertliği ve yardımseverliği övülmekte ve ne kadar değerli bir insan olduğu vurgulanmaktadır. “(Ey nefsim!) Saf su içsem bile kalbimdeki hüznün yangınının sönmediğini unuttum sanma!” ifadesinde tecrüd sanatına başvurulmuştur. Şair, “Şahr’ın ölümü kırdı kemiklerimi ve parçaladı kanatlarımı, böylece ayrılmaya artık takatim kalmadı.” ifadesinde ağabeyinin kaybından dolayı çektiği ıstırapı mübâlağa sanatıyla anlatmaktadır. Ayrıca “Şahr’ın ölümü ... parçaladı kanatlarımı” ifadesinde istiâre-i mekniyye yapılmıştır. Zira müşebbeh bih durumundaki “vahşi hayvan” lafzı hazfedilmiş ancak ona ait bir karine

olan “parçalama” ifadesi, ölüm kelimesine izafe edilmiştir. “İşlerinde muzaffer, metanetli ve güzide (bir adamdır o)” ifadesinde geçen “muzaffer, metanetli ve güzide” kelimeleri arasında tenâsüp sanatı yapılmıştır. “Onlar savaş ateşini yaktıklarında ve mızraklarını asker gibi dizdiklerinde.” ifadesinde savaş, ateşe ve mızraklar da askerlere benzetilerek teşbih sanatı yapılmıştır. Şaḥr, hem “(Koca bir) müfrezeyi kılıçtan geçiren bir süvaridir, ağıtlar çığlıkları takip ettiğinde.” hem de “Nice ödleğ ondan (kaçtığı için) canını kurtardı ve saflarından bağırarak yardım istedi.” ifadelerinde ideal bir kahraman ve lider olarak sunulurken onun cesareti mübâlağa sanatı kullanılarak anlatılmaktadır.

2.2. Hind'in Babasına Söylediği Mersiyeler

Hind, Bedir savaşında babası, ağabeyi ve amcasını kaybetmiştir. Bu trajik olaylar, Hind'in ağır bir keder ve intikam duygusu yaşamasına sebep olmuştur. Hind, tıpkı el-Ḥansā' gibi duyduğu acıyı ve yası mersiyeleriyle dile getirmiş ve mersiyelerinde yaşadığı derin üzüntü ve intikam arzusunu etkileyici bir şekilde yansıtmıştır. Zira Hind'in mersiyeleri, sadece bir yas tutmayı ifade etmemekte, aynı zamanda kaybettiği yakınlarına duyduğu bağlılığı ve intikam arzusunu da gözler önüne sermektedir. Diğer yandan Hind'in babası dışında ağabeyi ve amcasına özel bir mersiye söyleyip söylemediği tespit edilememiştir.

Hind, babası 'Utbe b. Rabī'a için söylediği şu mersiyede onun öldürülmesini sadece kişisel bir trajedi olarak değil, aynı zamanda bağlı olduğu kabile için bir kayıp olarak görmüştür (Mütekârib):³⁸

أَعْيَنِي جُودًا بِدَمْعٍ سَرِبَ	عَلَى حُرٍّ خَنْدِفَ لَمْ يَنْقَلِبْ
تَدَاعَى لَهُ رَهْطُهُ غُدُوَّةَ	بُنُو هَاشِمٍ وَبُنُو الْمُطَّلِبِ
يُذِيقُونَهُ حَادًّا أَسْأَفَهُمْ	يَعْلُونَهُ بَعْدَ مَا قَدْ عَطِبَ
يَجْرُونَهُ وَعَفِيرُ الْكُرَابِ	عَلَى وَجْهِهِ عَارِيًّا قَدْ سَلِبَ
وَكَاَنَّ لَنَا جَبَلًا رَاسِيًّا	جَمِيلَ الْمَرَاةِ كَثِيرَ الْعُشْبِ

1- Ey gözlerim, gözyaşı dökmekte cömert ol! (Savaş meydanında çarpışmaktan) Gerisin geriye dönmeyen (Muḍar kabilesinin iki önemli kolundan biri olan) Ḥindif'in en hayırlısına.

³⁸ İbn Hişām, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 365.

2- Sabah erkenden ona meydan okudular, Haşim oğulları ve Muttalib oğullarından bir grup.

3- Kılıçlarının keskinliğini tattırıyorlar ona (savaş meydanında) bitkin düştükten sonra onu helak ediyorlar.

4- Toprağın tozuyla yüz üstü sürüklüyorlar onu yağmalanmış olarak çıplak bir halde.

5- Oysa o bizim için sarsılmaz bir dağdı güzel görünen ve bereketli olan.

Şair, savaş meydanında cesurca çarpışan babasının ölümünden dolayı duyduğu derin üzüntüyü gözyaşı ve hüznün üzerinden ifade etmektedir. “Kılıçlarının keskinliğini tattırıyorlar ona” ifadesinde, savaşın şiddeti anlatılırken mübâlağa sanatından yararlanılmıştır. Onun bağlı bulunduğu Hindif kabilesine atıfta bulunarak kabilevî bağlam öne çıkarılmakta ve onun ölümünün sadece kişisel bir trajedi değil aynı zamanda kabile için de büyük bir kayıp olduğuna vurgu yapılmaktadır. “Toprağın tozuyla yüz üstü sürüklüyorlar.” ifadesinde, savaşın ve yenilginin acımasızlığı ile babasını o durumdan kurtaramamanın verdiği çaresizlik hali anlatılmaktadır. Şairin babasını bir dağ gibi sarsılmaz ve bereketli olarak betimlemesi, ona olan hayranlığını ve onu yüceltmesini göstermektedir. Ayrıca “Oysa o bizim için sarsılmaz bir dağdı.” ifadesinde, babasının dik duruşu ve gücü bir dağa benzetilerek teşbih sanatı yapılmıştır.

Babası için söylediği diğer mersiyede ise Hind’in acısı, öfkesi ve intikam arzusu belirgin bir şekilde görülmektedir (Recez):³⁹

يَا عَيْنُ بَكِّي عُنْبِي	شَيْخًا شَدِيدَ الرَّقَبِ
يُطْعِمُ يَوْمَ الْمَسْجَعَةِ	يَذْفَعُ يَوْمَ الْمَغْلَبِ
إِنِّي عَلَى حَرٍّ	مَلْهُوفٌ مُسْتَتَبِ
لَنْهَاطٍ يَنْتَرِبُ	بَعَارَةِ مُنْتَعِبِ
فِيهِ الْخَيْلُ وَمُفَرِّقُ	كُلِّ جَوَادٍ سَلْهَبِ

1- Ağla ey göz! Güçlü bir lider 'Utbe için.

2- Kıtık zamanı yediren ve yenilgi zamanı (tehlikeyi) savuşturan.

3- Ben onun için saldırmaya hazır arzulu bir mızrak gibiyim.

³⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 365-366.

4- *Ant olsun! Yesrib'e ineceğiz ani bir baskınla.*

5- *Tüm görkemli savaş atları hazır olacak orada.*

Şairin “Ağla ey göz!” ifadesindeki gözlerine ağlaması için verdiği emir, onun duygusal yoğunluğunu ve acısını yansıtmaktadır. “Kıtlık zamanı yediren ve yenilgi zamanı (tehlikeyi) savuşturan.” ifadesi ile babasının liderlik vasıfları ve zor zamanlardaki koruyuculuğu öne çıkarılmaktadır. Hind, “Ben onun için saldırmaya hazır arzulu bir mızrak gibiyim.” ifadesinde, kendini mızrağa benzetmek suretiyle teşbih sanatı yapmıştır. Ayrıca bu ifadeyle şiirin geneline hâkim olan intikam alma isteği tekrardan vurgulanmıştır. Şair, “Ant olsun! Yesrib'e ineceğiz ani bir baskınla.” ifadesinde hem kabilesini babasının intikamını almaları için teşvik etmekte hem de bu intikam alma arzusundaki kararlılığını ortaya koymaktadır. “Tüm görkemli savaş atları hazır olacak orada.” ifadesinde ise savaş hazırlıkları ve sahneleri bu şiiri işiten kimsenin zihninde sanki o anı yaşıyormuş gibi görsel ve dinamik bir şekilde tasvir edilmektedir.

3. el-Ḥansā' ve Hind'in 'Ukāz Panayırında Karşılaşması

'Ukāz kelimesi, sözlükte “sürtüşmek, mücadele etmek, karşılık vermek, bir konuda delil getirerek bir kimseye galip gelmek, toplanmak, hapsetmek ve gözetim altına almak” gibi anlamlara gelen عَكْظَ – يَعْكَظُ fiilinden türemiştir.⁴⁰ Zira 'Ukāz panayırında birçok defa şairlerin şiirlerini okurken birbirlerine karşı övünme ve üstünlük kurma yarışına giriştikleri görülmüştür. Bu durum zaman zaman şairler arasında tansiyonun yükselmesine ve sözlü atışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁴¹ Bu sebeple panayıra “sürtüşme ve kavga yeri” anlamında 'Ukāz adı verildiği savunulmuştur. Diğer bir görüşe göre 'Ukāz kelimesinin Arap Yarımadası'nın farklı bölgelerinden gelen çok sayıda insanın katılımıyla gerçekleşen bir panayır olmasından dolayı

⁴⁰ el-Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu'l- 'Ayn*, thk. 'Abdulḥamīd Hindāwī (Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l- 'İlmiyye, 2003), 3/209; İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luḡa*, thk. Remzi Munīr Be'albekī (Beyrut: Dāru'l- 'İlmi li'l-Melāyīn, 1987), 930; Şāhib b. 'Abbād, *el-Muḥīṭ fi'l-Luḡa*, thk. Şeyh Muhammed Ḥasan (Beyrut: 'Ālemu'l-Kütüb, 1994), 1/216, 217; ez-Zemaḥşerī, *Esāsu'l-Belāḡa*, thk. Muḥammed Bāsīl 'Uyūnu's-Sevd (Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l- 'İlmiyye, 1998), 1/672; İbn Manẓūr, *Lisānu'l- 'Arab*, thk. 'Abdullāh 'Alī el-Kebīr-Muhammed Aḥmed Ḥasbullāh-Hāşim Muḥammed eş-Şāzelī (Kahire: Dāru'l-Ma'ārif, ts.), 3057, 3058.

⁴¹ Ebū'l-Ferec el-İşfehānī, *Kitābu'l-Eḡānī*, 11/6-7.

“toplanmak ve izdihama neden olmak” manalarına gelen تَعَكُّظ fiilinden türediği söylenmiştir. Bu panayırda mevcut durum göz önüne alındığında 'Ukāz kelimesinin kökeni ile ilgili verilen anlamlarının her ikisinin de isabetli olduğunu söylemek mümkündür.⁴² Öte yandan bu panayır, günümüzde Suudi Arabistan sınırları içinde kalan Ṭāif ve Nahle arasında bulunan el-Useydā' denilen yerde kurulmuştur.⁴³ 'Ukāz panayırının Araplar arasında dört haram aylardan birisi olarak kabul edilen Zī'l-k'ade ayının hilali ile başladığı⁴⁴ ve 20 gün sürdüğü aktarılmıştır.⁴⁵

el-Ḥansā', ağabeyleri Mu'âviye (öl. 612) ve Şahr'ın (öl. 615) öldürülmesi nedeniyle yaşadığı musibeti ve acıyı 'Ukāz panayırında bulunan insanlara söylediği mersiyelerle anlatmak için her yıl buraya gelmiştir.⁴⁶ İnsanların dikkatini çekmek adına devesinin üzerinde kendisinin rahatça oturabilmesi için çadır şeklindeki hevdecini diğer hevdeçlerden rahatça ayrılması amacıyla işaretler koyarak belirgin hale getirmiştir.⁴⁷ Ardından herkesin duyacağı şekilde ağabeylerinin öldürülmesini kastederek “Ben Arapların en çok musibete uğrayanıyım.”⁴⁸ ifadesini söyledikten sonra ağlayarak söylemiş olduğu mersiyeleri orada bulunanlara okumuştur.⁴⁹

Diğer yandan Hind bint 'Utbe babası, kardeşi ve amcasının Bedir savaşında öldürülmesinden dolayı mersiyeler söylemeye başlamıştır. Hind, uğradığı bu musibetten dolayı oldukça acılar çekmiş ve başına gelen bu felaketin başka bir kimsede görülmediğine inanmıştır. Fakat 'Ukāz panayırı kurulduğunda insanların dikkatini çekmek için

⁴² İbrahim Yılmaz, *Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1997), 96.

⁴³ Yāqūt el-Ḥamevī, *Mu'cemu'l-Buldān* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1977), 15/142.

⁴⁴ Yāqūt el-Ḥamevī'ye göre bu panayır Şevvâl ayı ile başlamaktadır bk. Yāqūt el-Ḥamevī, *Mu'cemu'l-Buldān*, IV, 142. Ancak el-Ḥansā''nın ağabeyi Mu'âviye'nin 'Ukāz 'da Murra kabilesinin reisi Hâşim b. Ḥarmeile ile haram ayların bitmesinden sonra yaptığı vuruşma teklifi dikkate alındığında panayırın başlama tarihinin Şevvâl ayında değil Zī'l-k'ade ayında olması daha muhtemeldir.

⁴⁵ el-Firūzābādī, *el-Kāmūsul-Muḥīṭ*, thk. Muḥammed Na'im el-'Arksūsī (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risāle, 2005), 696.

⁴⁶ Sa'īd el-Afgānī, *Asvāku'l-'Arab*, 258.

⁴⁷ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, 346.

⁴⁸ *Dīvānu'l-Ḥansā'*, 364.

⁴⁹ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, 346.

devesindeki hevdecini bayrakla belirgin hale getiren ve ağabeylerini kaybeden el-Ḥansā'’nın “Ben Arapların en çok musibete uğrayanıyım.” sözü Hind’e ulaşmakta geç kalmamıştır. Bunun üzerine Hind, o yıl kurulan 'Ukāz panayırına gelerek el-Ḥansā' ile yakından görüşmek istemiştir. Hind de el-Ḥansā' gibi devesini dikkat çekmek için bayrakla belirgin hale getirmiştir. Hind, yanındakilere devesini el-Ḥansā'’nın devesine yaklaştırmalarını emretmiştir.⁵⁰ el-Ḥansā', Hind'in kendisi ile görüşmek istediğini anlamış ve aralarında şöyle bir diyalog geçmiştir:

el-Ḥansā': *Ey kız kardeş! Sen kimsin?*

Hind: *Ben, Hind bint 'Utbeyim ve Arapların en çok musibete uğrayanıyım. Başına gelen musibeti Araplara büyük gösterdiğin haberi bana ulaştı. (Kendilerine mersiye söylediğin kişiler kim oluyor ki) sen onları yüceltiyorsun?*

el-Ḥansā': *Babam 'Amr b. eş-Şerīd ve onun oğulları Mu'āviye ve Şahr. (Peki senin mersiye söylediğin kişiler kim oluyor ki) sen onları yüceltiyorsun?*

Hind: *Babam 'Utbe b. Rabī'a, amcam Şeybe b. Rabī'a ve kardeşim el-Velīd b. 'Utbe.*

el-Ḥansā': *Yani senin nazarında onlarla seninkiler denk öyle mi!?⁵¹*

el-Ḥansā', bu konuşmadan hemen sonra oracıkta şu beyitleri okumuştur (Tavīl):⁵²

قَلِيلٌ إِذَا نَامَ الْعُيُونُ هُجُودُهَا	أَبْكَى أَبِي عَمْرًا بَعَيْنِ غَزِيرَةٍ
لَهُ مِنْ سَرَاةِ الْحَرَّتَيْنِ وَفُودُهَا	وَصِنُوءِي لَا أَنْسَى مُعَاوِيَةَ الَّذِي
بِسَاهِمَةِ الْأَبْصَارِ قُبِّ يَفُودُهَا	وَصَخْرًا وَمِنْ ذَا مِثْلٍ صَخْرٍ إِذَا غَدَا
وَنِيرَانُ حَرْبٍ جِيْنِ شَبِّ وَفُودُهَا	فَذَلِكِ يَا هَذَا الزَّرِّيَّةُ فَاعْلَمِي

1- Gözlerim yaşla dolu ağlıyorum babam 'Amr'a, geceyi uykusuz geçiren gözler az bir vakit uyuduğunda.

2- Unutamam asla kardeşim Mu'āviye'yi Benî Hilâl ve Suleym diyarının efendilerinden heyetleri olan.

⁵⁰ Dīvānu'l-Ḥansā', 364-365.

⁵¹ Dīvānu'l-Ḥansā', 364-365.

⁵² Dīvānu'l-Ḥansā', 365.

3- *Ve Şahr'ı da, Şahr gibi yiğit kim var? Sabah erken olunca beli ince (olduğu için hızlı koşan atlara binip) onları (savaş meydanına) sevk eden.*

4- *Ey Hind! Bil ki işte bu büyük felaket, savaş ateşi alevlendiğinde yananlar bunlardır.*

Hind ise ona cevaben aynı revî (kafiye) ve bahir ile şu beyitleri okumuştur (Tavîl):⁵³

أَبْكَى عَمِيدَ الْأَبْطَحَيْنِ كَلِيهَمَا	وَحَامِيَهَمَا مِنْ كُلِّ بَاغٍ يُرِيدُهَا
أَبِي عَتَبَةَ الْحُزَيَّاتِ وَنَجْدِكَ فَاعْلَمِي	وَشَيْبَةَ الْحَمَامِي الْحَقِيقِ وَلِيدُهَا
أَوْلَيْكَ أَهْلَ الْمَجْدِ مِنْ آلِ غَالِبٍ	وَفِي الْعَرِّ مِنْهَا حِينَ تُثْنَى عَدِيدُهَا

1- *Mekke vadisi ve Tihāme ovasının komutanı ve oraya saldırmak isteyen her asiden o yerleri koruyan babam için çok ağlıyorum.*

2- *Ey zavallı! Bil ki babam 'Utbe ve (amcam) Şeybe hayır sahibi kimselerdir (babam 'Utbe'nin oğlu) el-Velīd gerçek koruyucudur.*

3- *İşte onlar (benim atalarım olan) Āl-i Ġālib'in soyundan gelen şanlı kimselerdir, kalabalıklar onları övdüğünde izzetin de onlardan olduğu bilinir.*

Her iki kadın şair, ölen yakın akrabalarına olan derin bağlılığını ve kayıplarının ortaya koyduğu üzüntüyü etkileyici bir şekilde dile getirmişlerdir. Ancak her iki şiir incelendiğinde el-Ḥansā'ın aile üyelerinin kişisel özelliklerine odaklandığı görülürken, Hind'in ise ailesinin soyuna vurgu yaptığı görülmektedir. Zira el-Ḥansā'ın "Gözlerim yaşla dolu ağlıyorum babam 'Amr'a...", "Unutamam asla kardeşim Mu'āviye'yi..." ve "Ve Şahr'ı da, Şahr gibi yiğit kim var?" şeklindeki ifadeleri, daha kişisel ve duygusal bir ton kullanarak bireysel kayıplarını dile getirmektedir. Ancak Hind, şiirinde kullandığı "Mekke vadisi ve Tihāme ovasının komutanı..." ve "İşte onlar (benim atalarım olan) Āl-i Ġālib'in soyundan gelen şanlı kimselerdir..." gibi ifadelerle kendi ailesinin toplumsal statüsünü ve itibarını daha geniş bir bağlamda vurgulamaktadır.

'Ukāz panayırında daha önce en-Nābiġa ez-Zubyānī'nin (öl. 604 [?]) başkanlığında ona tahsis edilen kırmızı renkli bir çadır içerisinde şiir müsabakaları yapıldığı bilinen bir husustur. Burada şairler, en-Nābiġa'nın huzurunda şiirlerini okurlar ve ondan en iyi şairin kim

⁵³ *Dīvānu'l-Ḥansā*, 366.

olduğunu belirlemesini isterlerdi. Bazen en-Nābiḡa'nın yaptığı değerlendirmeye şairler itirazda bulunurlar ve kendilerinin daha iyi şair olduklarını iddia ederlerdi. Fakat bu itirazlar erkek şairler arasında gerçekleşirdi.⁵⁴ el-Ḥansā' bint 'Amr ile Hind bint 'Utbe arasında geçen "Hangimiz daha çok musibete uğradı?" şeklindeki bu rekabette ise durum öncekilerden farklılık arz etmektedir. Zira 'Ukāz panayırında erkek şairlerin rekabeti belki de olağan bir durum olarak görülürken iki kadın şairin rekabeti bu panayırda nadiren hatta ilk kez karşılaşılan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁵ Kanaatimizce bu rekabetin arka planında "Hangimiz başına gelen bu musibetleri en güzel şekilde mersiye olarak şiire aktarabilmiştir?" tarzı bir meydan okuma ve kendilerini söyledikleri mersiyeler üzerinden ebedileştirme isteği vardır.

Sonuç

el-Ḥansā' ve Hind'in 'Ukāz panayırında yaşadıkları acıları anlatan sözlü rekabet, Arap edebiyat tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu rekabet, iki kadın şairin şiirsel yeteneklerini ve mersiyeler aracılığıyla duygularını ifade etme becerilerini ortaya koymuştur. Ayrıca bu rekabet, Arap toplumunda kadınların da edebiyatta önemli bir yere sahip olduğunu gösteren önemli bir argümandır. el-Ḥansā' ve Hind, 'Ukāz panayırında birbirleriyle karşılaşmışlar ve her iki şair de bu panayırda mersiyelerini okuyarak, ölen yakınlarının kahramanlıklarını ve erdemlerini yücelterek, onların ölümünden dolayı duydukları üzüntü ve acıyı dile getirmişlerdir. Rekabetin temelinde ise her iki şairin de "Hangimiz daha çok musibete uğradı?" sorusunun cevabını bulma arzusu yatmaktadır. el-Ḥansā' ile Hind bint 'Utbe arasındaki rekabet, yalnızca kimin daha büyük bir kayıp yaşadığı meselesi değil, aynı zamanda bu iki kadın şairin edebi yetkinliklerinin ve hitabet güçlerinin bir göstergesidir. el-Ḥansā''ın mersiyeleri, derin duygusal yoğunluk ve birey/kabile düzeyinde yas temasıyla öne çıkarken, Hind bint 'Utbe'nin ağıtları öfke ve intikam duygularını da içinde barındırmaktadır. Her iki şair de Câhiliye dönemi edebi geleneklerinden beslenmiş, ancak kayıplarını ifade etme biçimleri farklı olmuştur. Bu bağlamda onların rekabeti, bireysel trajediden öte, Arap edebiyatında mersiyenin nasıl şekillendiğini ve toplum üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir.

⁵⁴ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, 344; Ebū'l-Ferec el-İşfehânî, *Kitābu'l-Eğānî*, 11/6-7.

⁵⁵ Sa'îd el-Afġānî, *Asvāku'l-'Arab*, 260.

el-Ḥansā', mersiyelerinde ağabeylerinin kahramanlıklarını ve erdemlerini şiirsel bir dille anlatarak, onların ölümünden duyduğu acıyı ve kederi dile getirmiştir. Hind ise mersiyelerinde ölen yakınlarının cömertlik, kahramanlık gibi üstünlüklerini ve onların intikamını alma arzusu ile düşmanlarına karşı öfkesini dile getirmiştir. Her iki kadın şairin mersiyelerindeki en önemli fark burada kendini göstermektedir. Zira el-Ḥansā''nın mersiyelerinde ağabeylerinin öldürülmesinden dolayı intikam arzusu görülmezken, Hind'in mersiyelerinde ise bu husus açıkça görülmektedir.

el-Ḥansā' ve Hind'in yaşadıkları acılar sebebiyle birbirleriyle mersiye rekabetine girişmeleri ve develerinin hevdeçlerini insanların dikkatini çekmek için bayrakla belirgin hale getirmeleri ilginç bir tablo olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhtemelen panayıra gelen insanlar, böyle bir hadiseyle daha önce karşılaşmamışlardır. Zira önde gelen kadın şairlerden el-Ḥansā' ve Hind'in deve üzerinde birbirlerine Araplar içinde en çok kendilerinin musibete maruz kaldığını mersiye üzerinden anlatmaları sıkça görülen bir olay değildir. Kaderin garip bir cilvesidir ki 'Ukāz panayırı, hem el-Ḥansā''nın ağabeyi Mu'āviye'yi ölüme götüren olaylar silsilesinin ilk halkasının başladığı hem de dönemin iki büyük kadın şairinin birbirleriyle mersiye rekabetine girdiği yer olmuştur.

Kaynakça

- el-Afgānī, Sa'īd. *Asvāku'l-'Arab*. Dimeşk: el-Mektebetü'l-Hāşimiyye, 1937.
- Ayyıldız, Esat. "el-Hansâ' bint 'Amr: Eski Arap Şiirinde Öncü Bir Mersiye Şairi Hanım". *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 7/13 (Haziran 2020), 201-224. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.757993>
- el-Belāzurī, Ebü'l-Hasen Ahmed. *Ensābu'l-Eşrāf*. thk. Suheyl Zekkār. Beyrut: Dāru'l-Fikr, 1996.
- Bintu's-Şātī', 'Āişe. *el-Hansā'*. Kahire: Dāru'l Maârif, 1963.
- el-Cumaḥī, İbn Sellām. *Ṭabaḳātu Fuḥūli's-Şu'arâ'*. thk. Taha Ahmed İbrahim. Kahire: Dāru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Ḍayf, Şevkī. *er-Riṣā'*. Kahire: Dāru'l Maârif, 1979.
- Ḍayf, Şevkī. *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*. Kahire: Dāru'l Maârif, 1960.
- Demircan, Adnan. "Utbe b. Rebâ". 42/235-236. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2012.

- Duman, Abdullah. "İslâm'ın İlk Döneminde Mübâreze Geleneği". *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5 (2020), 21-48.
- Dīvānu'l-Ḥansā'*. thk. Enver Ebū Suveylim. Amman: Dāru 'Ammār, 1988.
- el-Fâkhûrî, Hannâ. *el-Câmi fî Târihi'l-Edebi'l-Arabî*. Beyrut: Dāru'l-Cîl, 1986.
- el-Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn. *el-Kāmûsu'l-Muḥîṭ*. thk. Muḥammed Na'im el-'Arşûsî. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 2005.
- Göçemen, Yakup. *'Antere b. Şeddâd ve Şiiri*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2023.
- Göçemen, Yakup. "Câhiliyeden Endülüs'ün Yıkılışına Kadar Arap Edebiyatında Şehir Mersiyeleri". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Ocak 2020), 277-320. <https://doi.org/10.46353/k7auifd.691213>
- el-Ḥamevî, Yâkût. *Mu'cemu'l-Buldân*. Beyrut: Dāru Sâdır, 1977.
- el-İşfehânî, Ebû'l-Ferec. *Kitābu'l-Eḡānî*. thk. İḥsân 'Abbās vd. Beyrut: Dāru Sâdır, 2008.
- İbn 'Abbād, Şāhib. *el-Muḥîṭ fî'l-Luḡa*. thk. Şeyh Muḥammed Ḥasan. Beyrut: 'Ālemu'l-Kütüb, 1994.
- İbn Aḥmed, el-Ḥalîl. *Kitābu'l-'Ayn*. thk. 'Abdulḥamîd Hindāvî. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed. *Cemheratu'l-Luḡa*. thk. Remzi Munîr Be'albekî. Beyrut: Dāru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, 1987.
- İbnu'l-Esîr, Ziyâuddîn. *el-Meseli's sâir fî edebi'l-kâtib ve's-şâir*. thk. Ahmed el-Hûfî - Bedevî Tabâne. Kahire: Dāru Nahdati Mısır, 1973.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn. *es-Siretu'n-Nebeviyye*. Beyrut: Dāru İbn Hazm, 2009.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh. *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*. thk. Aḥmed Muḥammed Şâkir. Kahire: Dāru'l-Me'ârif, ts.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn. *Lisānu'l-'Arab*. thk. 'Abdullâh 'Alî el-Kebîr-Muḥammed Aḥmed Ḥasbullâh-Hâşim Muḥammed eş-Şâzelî. Kahire: Dāru'l-Ma'ârif, ts.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *Kitābu't-Tabakâti'l-Kebîr*. thk. 'Alî Muḥammed 'Umer. Kahire: Mektebetu'l-Ḥāncî, 2001.
- el-Kayrevânî, İbn Reşîk. *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih ve Nakdih*. thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd. Kahire: Matba'atu's-Sa'âde, 1907.

- eş-Şemşāṭī, Ali b. Muahmmmed. *el-Envār ve Meḥāsīnu'l-Eş'ār*. thk. Muḥammed Yūsuf. Kuveyt: Matbaatu Hukûmeti'l-Kûveyt, 1977.
- Şerḥu *Dīvāni'l-Ḥansā'*. thk. 'Abdu's-selâm el-Ḥûfî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985.
- Topal, Nilüfer. *Sahabe şair el-Hansâ ve Divanı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Yılmaz, İbrahim. *Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1997.
- ez-Zemaḥşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmûd . *Esāsu'l-Belāğā*. thk. Muḥammed Bāsıl 'Uyûnu's-Sevd. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1998.